

UPLATNĚNÍ ZÁKLADNÍCH ZÁSAD V TRESTNÍM ŘÍZENÍ VEDENÉM PROTI PRÁVNICKÉ OSOBE

APPLICATION OF FUNDAMENTAL PRINCIPLES IN CRIMINAL PROCEEDINGS AGAINST A LEGAL PERSON

Markéta Kajfoszová¹

<https://doi.org/10.33542/SIC2024-1-07>

ANOTACE:

Autorka se v tomto příspěvku² zabývá uplatněním základních zásad v trestním řízení vedeném proti obviněné právnické osobě, přičemž analyzuje výjimky a případná omezení jednotlivých základních zásad s ohledem na povahu právnické osoby, která se jakožto umělá konstrukce práva odlišuje od osoby fyzické jako biosociální bytosti, které jsou práva a svobody imanentní. V návaznosti na rozbor jednotlivých základních zásad autorka poukazuje na případná úskalí platné právní úpravy a předkládá některé možné úvahy de lege ferenda. Ve vhodných souvislostech autorka komparuje českou a zahraniční právní úpravu trestního řízení proti právnické osobě.

ABSTRACT:

In this paper, the author deals with the application of the fundamental principles in criminal proceedings against an accused legal person, whereas analyse the exceptions and possible limitations of the concrete fundamental principle with regard to the nature of the legal person, which as an artificial construction of the law differs from a natural person as a biosocial being, to whom rights and freedoms are immanent. Following the analysis of the individual fundamental principles, the author points out possible shortcomings in valid legal regulation and offers some possible considerations de lege ferenda. In the appropriate context, the author compares the Czech and foreign legislation on criminal proceedings against legal persons.

I. ÚVOD

Konstrukce trestní odpovědnosti právnických osob je součástí českého právního řádu po více než 10 let, přičemž výklad právních norem a zvláště pak aplikační praxe se v této oblasti neustále vyvíjí.³ V rámci odborné veřejnosti jsou často skloňovaná témata ustanovení opatrovníka⁴, nutné obhajoby⁵ anebo tzv. „prázdných schránek“⁶ v souvislosti s trestním stíháním právnické osoby, která se zdají být zásadními úskalími procesní úpravy v trestních

¹ Mgr., Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha, Česká republika
Charles University, Faculty of Law, Prague, Czech republic.

² Tento text byl zpracován v rámci projektu studentského vědeckého výzkumu „Trestní řád de lege lata i de lege ferenda v ústavněprávních souvislostech“ řešeném na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, SVV 260 620/2023.

³ V této souvislosti lze zmínit např. rozsudek velkého senátu trestního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 21. 6. 2023, sp. zn. 15 Tz 9/2023, který se zevrubně vyjádřil k některým aspektům trestního řízení vedeného proti právnické osobě.

⁴ GRIVNA, T.: Problematické aspekty opatrovnictví obviněné právnické osoby. In: GRIVNA, T., ŠIMÁNOVÁ, H. (eds.): Deset let trestní odpovědnosti právnických osob v České republice. Pohledy zpět i vpřed. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2021, s. 106-115.

⁵ JELÍNEK, J.: Trestní odpovědnost právnických osob v České republice: problémy a perspektivy. Praha: Leges, 2019, s. 310-352.

⁶ JELÍNEK, J.: Koncepce trestní odpovědnosti právnických osob. Acta Universitatis Carolinae – Iuridica, 2/2017, s. 12-13.

věcech vedených proti právnickým osobám⁷. Pro potřebné pochopení procesní úpravy trestního práva a případnou detekci problematických segmentů právní úpravy je nezbytné začít tzv. „od základu“ a zaměřit se na uplatnění základních zásad v trestním řízení vedeném proti právnické osobě.

Právnická osoba je nepochybně subjektem práva na spravedlivý proces, což stvrzuje jednak judikatura Ústavního soudu,⁸ jednak i soudní praxe Evropského soudu pro lidská práva.⁹ Je však zřejmé, že právnické osobě představující umělý konstrukt práva, o kterém buďto zákon stanoví, že má právní osobnost, anebo jehož právní osobnost zákon uzná, nebudou svědčit veškerá práva a svobody zcela totožně jako osobě fyzické jako reálně existující biosociální bytosti, které jsou tato práva a svobody imanentní. Procesní záruky trestního řízení, které jsou garantované fyzickým osobám, jsou výsledkem zakotvení lidských práv a svobod v mezinárodních úmluvách, ústavním pořádku i tuzemských zákonech, jakož i dlouholetého vývoje judikatury Evropské soudu pro lidská práva, Soudního dvora Evropské unie a Ústavního soudu. Ve vztahu k trestnímu řízení vedenému proti právnické osobě tak není zajisté relevantní posuzovat práva a svobody, která jsou vlastní pouze fyzickým osobám, tedy např. uplatnění zásady rychlosti řízení v souvislosti s institutem zadržení nebo vazby.

Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim (dále jen „zákon o trestní odpovědnosti právnických osob“), samostatnou úpravu základních zásad pro trestní řízení obviněné právnické osoby nestanoví a současně ani žádné explicitně nevylučuje, proto se předpokládá vztahení základních zásad vymezených v § 2 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (dále jen „trestní řád“), také na trestní řízení vedené proti právnické osobě. Relevantním dotazem zůstává, zda se veškeré základní zásady trestního řízení, které ve smyslu trestního řádu svědčí osobám fyzickým, uplatní i v trestním řízení vedeném proti právnické osobě. Pokud ano, je jisté na místě zodpovědět, v jakém v rozsahu a popř. s jakými výjimkami či omezeními se jednotlivé zásady ve vztahu k obviněné právnické osobě uplatní. Následně je možné identifikovat vyplývající problematické aspekty právní úpravy a nastínit vhodné úvahy *de lege ferenda*.

Autorka si v rámci tohoto příspěvku stanovila následující hypotézy, které budou s ohledem na poznatky zjištěné při zpracování v závěru buďto potvrzeny, nebo naopak vyvráceny:

- *Základní zásady trestního řízení vymezené v § 2 trestního řádu se s výjimkami uplatní v řízení vedeném proti obviněné právnické osobě.*
- *Platná a účinná právní úprava vyžaduje legislativní změny, které by přispěly ke zvýšení procesních záruk trestního řízení vedeného proti obviněné právnické osobě.*

Toto pojednání stran uplatnění základních zásad trestního řízení vedeného proti právnické osobě v českém právním řádu pak do jisté míry může posloužit jako zdroj při právně-teoretické komparaci slovenské právní úpravy s českou (a naopak), a to z následujících důvodů. Předně, katalog základních zásad trestního řízení vymezený v § 2 zákona č. 301/2005 Z. z., trestný poriadok, je obsahově srovnatelný se základními zásadami ovládajícími trestní řízení podle českého trestního řádu. Zadruhé, zákon č. 91/2016 Z. z., o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov (dále jen „zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb“), je vzhledem k tomu, že slovenský zákonodárce vycházel z obdobných teoretických konceptů,¹⁰ minimálně v procesněprávní části obsahově velice obdobný zákonu o trestní odpovědnosti právnických osob a shodně neobsahuje zvláštní

⁷ ŘÍHA, J.: Trestní odpovědnost právnických osob a řízení proti nim v judikatuře. In: GRÍVNA, T., ŠIMÁNOVÁ, H. (eds.): Deset let trestní odpovědnosti právnických osob v České republice. Pohledy zpět i vpřed. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2021, s. 166-195.

⁸ Např. nález Ústavního soudu ze dne 24. 2. 1997, sp. zn. IV. ÚS 351/96; nález Ústavního soudu ze dne 12. 10. 2000, sp. zn. III. ÚS 58/2000.

⁹ Např. rozhodnutí ESLP ve věci *Fortum Oil and Gas Oy v. Finsko*, ze dne 12. 11. 2002, stížnost č. 32559/96.

¹⁰ BURDA, E. a kol.: Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár. Bratislava: C. H. Beck, 2018, s. 7-22.

ustanovení vymezující základní zásady trestního řízení. Zatřetí, příbuznost českého a slovenského jazyka umožňuje účinnou komparaci právních úprav.

Klíčovou metodou užitou při zpracování tohoto příspěvku je *analýza* a *syntéza*, která je v nezbytném rozsahu doplněna *deskriptivní* metodou, a to zejména při vymezení obsahu jednotlivých základních zásad. V dílčích aspektech autorka rovněž užívá metodu *komparace* české a slovenské či jiné zahraniční právní úpravy. Na patřičných místech je dále užitá *evaluace*, a to v rámci úvah *de lege ferenda* ohledně potřeby změny právní úpravy.

II. VÝZNAM ZÁKLADNÍCH ZÁSAD TRESTNÍHO ŘÍZENÍ

Trestní řád i zákon o trestní odpovědnosti právnických osob jsou obdobně jako jiné právní předpisy vystavěny na dlouhé řadě zásad (principů), tyto pak ovlivňují jednotlivé instituty, procesní stadia, jakož i samotný průběh trestního řízení. Nejdůležitější principy určující charakter trestního procesu jsou pak označovány jako tzv. základní zásady trestního řízení.¹¹

Trestní právo procesní je spoutáno řadou limitů, jejichž cílem je ochrana osoby, proti níž se řízení vede, i řádného výkonu pravomoci ze strany státních orgánů, přičemž tyto limity mají podobu ustanovení předpisů na úrovni ústavního pořádku i na úrovni mezinárodních smluv.¹² Posláním základních zásad trestního řízení je vymezit určitý rámec, v rámci kterého probíhá fungování celého systému právních norem trestního procesu, jde tedy o stanovení legálních a legitimních zásahů do základních práv a svobod.¹³ Základní zásady trestního řízení tvoří ucelenou a vnitřně jednotnou soustavu, která v kontextu elementů práva na spravedlivý proces dle čl. 6 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod, čl. 47 Listiny základních práv Evropské unie a čl. 36-40 Listiny základních práv a svobod¹⁴ garantuje účinnou ochranu práva na spravedlivý proces.¹⁵ Základní zásady zahrnují také určování cílů tohoto fungování, jakož i vztah mezi cíli a právními prostředky pro realizaci těchto cílů.¹⁶

Systém základních zásad představuje vnitřně jednotný celek, neboť tvoří ucelenou soustavu, kde jednotlivé základní zásady spolu úzce souvisí a navazují na sebe.¹⁷ Na tomto místě je nutné podotknout, že nikoliv všechny základní zásady platí neomezeně, naopak většina základních zásad připouští za určitých okolností výjimky. V literatuře lze najít dělení na základní zásady bezvýjimečné (např. zásada řádného zákonného procesu) a zásady připouštějící výjimky.¹⁸ Mezi výjimky ze základních zásad uplatňujících se vůči obviněné právnické osobě lze zařadit zejména modifikace zásady zajištění práv na obhajobu či určité niance zásady presumpce nevinny, které budou mít původ primárně v povaze právnické osoby *per se*, ale také v koncepci hmotněprávního pojetí trestní odpovědnosti osob právnických odlišné od osob fyzických.

III. PŘEHLED ZÁKLADNÍCH ZÁSAD TRESTNÍHO ŘÍZENÍ

Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob jako tzv. „*vedlejší zákon*“ k trestnímu řádu nestanoví samostatný katalog základních zásad trestního řízení vedeného proti právnické osobě. Ve smyslu § 1 odst. 2 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob se tak uplatní ustanovení trestního řádu vymezující základní zásady trestního řízení, a to v rozsahu, v jakém to nevylučuje povaha věci. Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob na rozdíl od zákona o soudnictví

¹¹ MULÁK, J.: Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2019, s. 11.

¹² Tamtéž.

¹³ MULÁK, J.: Spory o základní zásady trestního řízení. In: TLAPÁK NAVRÁTILOVÁ, J., GALOVCOVÁ, I. (eds.): Pocta Jiřímu Jelínkovi. Praha: Leges, 2020, s. 227.

¹⁴ Usnesení č. 2/1993 Sb., předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, Listina základních práv a svobod (dále jen „Listina základních práv a svobod“).

¹⁵ FENYK, J.: Právo právnické osoby na spravedlivý proces alias...“ není- li z povahy věci vyloučeno“. In: TLAPÁK NAVRÁTILOVÁ, J., GALOVCOVÁ, I. (eds.): Pocta Jiřímu Jelínkovi. Praha: Leges, 2020, s. 92.

¹⁶ BURDA, E. a kol.: Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár. Bratislava: C. H. Beck, 2018, s. 261.

¹⁷ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní řád. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 19.

¹⁸ MULÁK, J.: Základní zásady trestního řízení – jejich výjimečnost a výjimky z nich. Acta Universitatis Carolinae – Iuridica, 3/2023, s. 36.

ve věcech mládeže ani nevymezuje zvláštní základní zásady trestního řízení, které by byly vlastní pouze trestnímu řízení vedenému proti právnické osobě.

Trestní řád vymezuje základní zásady trestního řízení v ustanovení § 2, přičemž podle Muláka se nejedná o taxativní výčet, neboť se umožňuje jejich doplnění z celého trestního řádu. Výčet uvedený v § 2 trestního řádu je tak *de facto* demonstrativní, neboť existují i jiné základní zásady, které jsou pojímány jako fundamentální a zároveň nejsou v tomto výčtu výslovně uvedeny, např. *ne bis in idem*, *nemo tenetur se ipsum accusare* či *audiatur et altera pars*.¹⁹

Pokud se jedná o jednotlivé základní zásady, které jsou vyjádřené v § 2 trestního řádu a které se uplatní také v trestním řízení proti právnické osobě, lze tyto podle obsahu kategorizovat do následujících skupin. Do „první“ pomyslné kategorie základních zásad, které lze označit za obecné a které prostupují celým trestním řízením, lze zařadit zásadu řádného zákonného procesu (§ 2 odst. 1), zásadu rychlosti řízení a přiměřenosti (§ 2 odst. 4), zásadu zajištění práv na obhajobu (§ 2 odst. 13) a zásadu zajištění práv poškozeného (§ 2 odst. 15). Jako další kategorii lze označit zásady související se zahájením trestního řízení, tj. konkrétně zásada oficiality (§ 2 odst. 4), zásada obžalovací (§ 2 odst. 8) a zásada legality a oportunitity (§ 2 odst. 3). Pokud se jedná o projednání trestní věci obviněné právnické osoby před soudem, bude se nepochybně aplikovat také zásada veřejnosti (§ 2 odst. 10). V trestním řízení vedeném proti právnické osobě se dále uplatní, z hlediska teoretické kategorizace, skupina principů souvisejících s dokazováním, tj. zásada vyhledávací (§ 2 odst. 5), zásada volného hodnocení důkazů (§ 2 odst. 6), zásada ústnosti a bezprostřednosti (§ 2 odst. 11 a 12) a zásada presumpce nevinny (§ 2 odst. 2). V neposlední řadě je nutné zmínit i zásadu materiální pravdy (§ 2 odst. 5).

Jak bylo naznačeno výše, ustanovení trestního řádu, a tedy i ustanovení týkající se základních zásad trestního řízení, se v řízení vedeném proti právnické osobě uplatní, pokud to nevyklučuje povaha věci. Lze tedy uvažovat, zda se v trestním řízení vedeném proti právnické osobě uplatní zásada spolupráce se zájmovými sdruženími občanů výslovně stanovená v § 2 odst. 7 trestního řádu. Zájmová sdružení občanů mají primárně působit při zamezování a předcházení páčání trestné činnosti fyzickými osobami, spolupůsobit při jejich výchově a napomáhat při vytváření podmínek, aby odsouzené fyzické osoby žily po vykonání trestu řádným životem.²⁰ Zájmová sdružení občanů jsou institutem spjatým zejména s trestním řízením vedeným proti fyzickým osobám, nicméně odborná veřejnost roli zájmových sdružení občanů v trestním řízení proti právnické osobě *a priori* nevyklučuje.²¹ V praxi se však bude jednat o zcela výjimečné případy.

Některé základní zásady se uplatňují ve všech stádiích trestního řízení (např. zásada řádného zákonného procesu, zásada rychlosti a přiměřenosti), jiné zase jen v určitých stádiích (např. zásada veřejnosti, ústnosti a bezprostřednosti). Jednotlivé zásady se rovněž rozlišují tím, zda zavazují všechny orgány činné v trestním řízení (tj. např. zásada oficiality, materiální pravdy, zásada presumpce nevinny), anebo se naopak uplatní ve vztahu jen k některým orgánům činným v trestním řízení (srov. zásadu legality). Veškeré základní zásady trestního řízení však musí být vykládány a aplikovány v souladu s normami ústavního pořádku, popř. v jejich duchu.

IV. UPLATNĚNÍ JEDNOTLIVÝCH ZÁKLADNÍCH ZÁSAD V TRESTNÍM ŘÍZENÍ PROTI PŘÁVNICKÉ OSOBĚ

1. Obecné základní zásady trestního řízení

Účelem trestního řízení je podle § 1 odst. 1 trestního řádu sice snaha náležitě zjistit trestné činy a podle zákona jejich pachatele spravedlivě potrestat, v právním státě však nemůže být nadřazen zásadě řádného zákonného procesu, z čehož plyne, že nelze tohoto účelu dosahovat

¹⁹ MULÁK, J.: Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2019, s. 99.

²⁰ Srov. § 3 trestního řádu.

²¹ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní řád. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 20.

za cenu porušení procesních předpisů.²² Zásada řádného zákonného procesu vyjádřena v § 2 odst. 1 trestního řádu je označována za nejdůležitější zásadu trestního řízení, což vyplývá také z toho, že je uvedena ze všech zásad jako první v ustanovení § 2 trestního řádu,²³ které navazuje na čl. 8 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. Ve smyslu této zásady nemůže být právnická osoba stíhána jinak než ze zákonných důvodů a způsobem, který stanoví trestní řád a zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Trestní stíhání je možno vést pouze v souladu se zákonem, a proto i postup orgánů činných v trestním řízení při objasnění skutku musí být vždy v souladu se zákonem.²⁴ Subjektem práva na řádný zákonný proces zaručený jednotlivými ustanoveními trestního řádu je každá právnická osoba bez ohledu na to, pro jak závažný trestný čin je stíhána, neboť žádné osobě nelze v trestním řízení odepřít záruky stíhání jen ze zákonných důvodů a způsobem, který stanoví zákon.²⁵ Při uplatnění zásady řádného zákonného procesu v trestním řízení vedeném proti právnické osobě nelze spatřovat žádné odchylky oproti řízení vedeného proti osobě fyzické.

Zásada rychlosti řízení dle § 2 odst. 4 trestního řádu stanoví požadavek, aby se trestní věci projednávaly urychleně bez zbytečných průtahů. Zmíněné ustanovení trestního řádu navazuje na čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. V této souvislosti je nezbytné také zmínit čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod, na základě kterého má každý „právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána [...]“. Cílem obecné zásady *justice delayed, justice denied* (spravedlnost opožděná, spravedlnost upřená) je zajistit, aby obviněná právnická osoba nebyla příliš dlouhou dobu vystavena svému obvinění a aby bylo rozhodnuto o odůvodněnosti tohoto obvinění.²⁶ Přiměřenost lhůty trestního řízení je potřebné vždy posuzovat individuálně a komplexně podle okolností případu s přihlédnutím ke složitosti věci a k jednání obviněného i orgánů činných v trestním řízení.²⁷ V souladu se zásadou rychlosti řízení pak zákonodárce stanovuje prioritu pro projednání zejména věcí, ve kterých byl zajištěn majetek.²⁸ V praxi se bude typicky jednat o zajištění peněžních prostředků na bankovním účtu u bankovní instituce podle § 79a a násl. trestního řádu právnické osoby obviněné z majetkové či hospodářské trestné činnosti. Pokud se jedná o regulérně podnikající „zdravou“ obchodní korporaci a nikoliv tzv. „prázdnou schránku“ založenou výlučně pro účely páchaní trestné činnosti, je zajištění majetkových hodnot potřeba projednávat s nejvyšším urychlením, neboť takové zajištění může být pro danou obchodní korporaci v řádu několika dní či týdnu zcela likvidační, a mít tak značné negativní důsledky na práva třetích osob, zejména zaměstnanců a věřitelů této obchodní korporace.

S tímto se úzce pojí také zásada postupu orgánů činných v trestním řízení, který má co nejméně zasahovat do základních práv a svobod. Všechny trestní věci se projednávají s plným šetřením práv a svobod zaručených Listinou základních práv a svobod a mezinárodními smlouvami o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána²⁹. V souladu se zásadou přiměřenosti stanovenou v § 2 odst. 4 trestního řádu musí orgány činné v trestním řízení postupovat při provádění úkonů trestního řízení s plným šetřením práv osob. Do práv osob, jichž se úkony v trestním řízení dotýkají, mohou orgány v činném trestním řízení zasahovat jen v odůvodněných případech na základě zákona a v nezbytné míře pro zajištění účelu trestního řízení. V odborné literatuře je zásada přiměřenosti označována jako korektiv, který nevyklučuje trestní stíhání ani použití zajišťovacích či donucovacích opatření, ale

²² Nález Ústavního soudu ze dne 28. 3. 2002, sp. zn. IV. ÚS 16/02.

²³ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní řád. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 21.

²⁴ ŠÁMAL, P.: Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému. Příručky Ministerstva spravedlnosti ČR. Praha: SEVT, 1992, s. 223.

²⁵ MULÁK, J.: Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2019, s. 118.

²⁶ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní řád. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 29.

²⁷ Usnesení Ústavního soudu ze dne 25. 6. 1996, sp. zn. IV. ÚS 154/96.

²⁸ Ve vztahu k fyzickým osobám se samozřejmě jedná také o vazební věci.

²⁹ Tj. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod s dodatkovými protokoly či Mezinárodní pakt o občanských a politických právech.

v každém stadiu trestního řízení se musí projevit tato zásada tím, že čím je zásah do základních práv větší, tím větší je pro orgány činné v trestním řízení povinnost náležitého odůvodnění takového opatření.³⁰ Orgány činné v trestním řízení musí přitom vážit, zda existuje vztah rozumné přiměřenosti mezi použitými prostředky a cílem, kterého má být opatřením zasahujícím do práv omezované osoby dosaženo.³¹ Obdobně jako je tomu u zásady rychlosti řízení se význam zásady přiměřenosti (zdrženlivosti) zdůrazňuje u institutů sloužících k zajištění věci a jiných majetkových hodnot důležitých pro trestní řízení podle § 79a a násl. trestního řádu či dalších zajišťovacích opatření podle § 33 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. Zmíněná zajišťovací opatření podle § 33 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob (tj. pozastavení předmětu činnosti nebo uložení omezení nakládání s majetkem) lze vůči obviněné právnické osobě užít, je-li zde důvodná obava, že daná právnická osoba bude opakovat trestnou činnost, pro niž je stíhána, dokoná trestný čin, o který se pokusila, vykoná trestný čin, který připravovala anebo kterým hrozila ve smyslu § 67 písm. c) trestního řádu. Taková opatření mohou v krátké době velmi závažně narušit činnost právnické osoby a negativně zasáhnout do práv třetích osob, proto s ohledem na zachování zásady přiměřenosti a právní jistoty by podle názoru autorky bylo žádoucí uvažovat o zavedení zákonné lhůty, po jejímž uplynutí by byl soudce povinen přezkoumat potřebnost a důvodnost dalšího trvání zajišťovacího opatření, a případně též určení maximální doby trvání takového zajišťovacího opatření (obdobně jako je tomu např. u vazby fyzické osoby podle § 72, 72a trestního řádu).

Zásada zajištění práv na obhajobu vymezená v § 2 odst. 13 trestního řádu provádí čl. 40 odst. 3 Listiny základní práv a svobod, jakož i čl. 6 odst. 3 písm. b) Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod. Smyslem této základní zásady je zaručit plnou ochranu zákonných zájmů a práv osoby, proti níž se řízení vede.³² Právo na obhajobu se vztahuje na celé trestní řízení a všem orgánům činným v trestním řízení je uloženo umožnit právnické osobě, proti níž se řízení vede, uplatnění jejich práv. Obsahem práva na obhajobu jsou tři složky, tj. právo materiální obhajoby (právo hájit se prostřednictvím oprávněné osoby, zejména tím, že se vyjádří ke všem skutečnostem, které jsou obviněné právnické osobě kladeny za vinu, a k důkazům o nich, uvede okolnosti a důkazy sloužící k obhajobě, učiní návrhy, případně podá žádosti a opravné prostředky), právo formální obhajoby (právo zvolit si obhájce) a právo na náležitý postup orgánů činných v trestním řízení. Z uvedeného plyne, že obsah práva na obhajobu právnické osoby a fyzické osoby je totožný, s přihlédnutím k jistým odchylkám vyplývajícím z povahy právnické osoby jakožto umělé konstrukce práva. Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob však v § 35 odst. 2 omezuje rozsah práva na obhajobu právnické osoby tím, že vylučuje ustanovení o nutné obhajobě § 36 a § 36a trestního řádu. Vyloučení ustanovení o nutné obhajobě nemá žádný vliv na právo právnické osoby zvolit si obhájce, obviněné právnické osobě je oprávněn zvolit obhájce či vícero obhájců ten, kdo je oprávněn za právnickou osobu činit v trestním řízení úkony, tj. osoba oprávněná podle § 21 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád,³³ její zmocněnec anebo opatrovník.

Důvodová zpráva³⁴ nepodává relevantní vysvětlení, z jakého důvodu zákonodárce přistoupil k vyloučení institutu nutné obhajoby u právnických osob. Totožně slovenská právní úprava v § 28 odst. 2 zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb vylučuje použití ustanovení o nutné obhajobě. Přitom institut nutné obhajoby představuje jeden z prostředků,

³⁰ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní řád. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 30.

³¹ Rozhodnutí ESLP ve věci *Forminster Enterprises Limited v. České republika*, ze dne 9. 10. 2008, stížnost č. 38238/04.

³² ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní řád. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 54.

³³ Tj. člen statutárního orgánu; tvoří-li statutární orgán více osob, jedná za právnickou osobu předseda statutárního orgánu, popřípadě jeho člen, který tím byl pověřen; je-li předsedou nebo pověřeným členem právnická osoba, jedná vždy fyzická osoba, která je k tomu touto právnickou osobou zmocněna nebo jinak oprávněna, nebo její zaměstnanec (člen), který tím byl statutárním orgánem pověřen, nebo vedoucí jejího odštěpného závodu, jde-li o věci týkající se tohoto závodu, či její prokurista, může-li podle udělené prokury jednat samostatně.

³⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, č. 418/2011 Dz.

jímž je zajišťováno ústavně zaručené právo na obhajobu.³⁵ Je zřejmé, že některé důvody nutné obhajoby nepřicházejí vůbec v úvahu (např. právnická osoba nebude omezena na svobodě vazbou či výkonem trestu odnětí svobody, nebude omezena ve svéprávnosti, nebude osobou uprchlou, nebude mít tělesné nebo duševní vady, nebude osobou zadrženu ani se nebude rozhodovat o jejím ochranném léčení či zabezpečovací detenci). Dalším důvodem nutné obhajoby podle § 36 odst. 3 trestního řádu je skutečnost, že se koná řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let. Důvod vyšší typové závažnosti trestného činu však nemá obdobné důsledky jako u osob fyzických a tresty nejsou zpravidla vázány na typovou závažnost činu, ani trest zrušení právnické osoby není vázán na vyšší typovou závažnost trestného činu. Jediným trestem, u něhož má význam typová závažnost, je trest propadnutí majetku, který lze uložit jen tehdy, odsuzuje-li soud právnickou osobu za zvlášť závažný zločin.³⁶ Podle názoru autorky by právě v souvislosti s možností uložit trest propadnutí majetku, trest zrušení právnické osoby či jiný obdobně závažný trest (např. peněžitý trest dosahující určité výše či zákaz činnosti, který může být pro právnickou osobu likvidační) bylo žádoucí zvažovat o *de lege ferenda* změně právní úpravy a zakotvení zvláštního důvodu nutné obhajoby právnické osoby v zákoně o trestní odpovědnosti právnických osob.

Dalším důvodem nutné obhajoby právnické osoby by rovněž po vzoru rakouské právní úpravy³⁷ mohla být skutečnost, že všechny osoby k tomu oprávněné jsou vyloučeny činit úkony za danou právnickou osobu v trestním řízení. Česká právní úprava se s absencí osoby oprávněné činit za obviněnou právnickou osobu úkony v trestním řízení vypořádává institutem opatrovníka ve smyslu § 34 odst. 5 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. Institut opatrovníka má sloužit ke zhojení situace, kdy zde není osoba oprávněná činit za obviněnou právnickou osobu úkony v trestním řízení, je z úkonů vyloučena anebo zcela absentuje zákonem vyžadovaná aktivita na straně právnické osoby. Primárním účelem institutu opatrovníka je tedy ochrana zájmů opatrované právnické osoby, avšak za současné platné a účinné právní úpravy je tento institut spíše považován za další úskalí trestního řízení.³⁸ Institut opatrovníka je obecně vnímán jako krajní prostředek, neboť vždy představuje významný zásah do práva právnické osoby na obhajobu v trestním řízení ve smyslu čl. 40 odst. 3 Listiny základních práv a svobod, který musí být proporcionální vzhledem k účelu, který sleduje.³⁹ Přednostně by měla být opatrovníkem ustanovena osoba, která opatrovanou právnickou osobu zná a je srozuměna s jejím chodem a organizační strukturou (např. vedoucí zaměstnanec této osoby nebo člen dozorčí rady), která nebude vykonávat funkci toliko formálně, ale fakticky, a která bude činit veškeré dostupné kroky k účinnému hájení zájmů obviněné právnické osoby.⁴⁰ Opatrovníka ustanovuje předseda senátu a v přípravném řízení soudce usnesením, proti kterému však není přípustná stížnost. Obviněné právnické osobě se upírá právo podat řádný opravný prostředek proti takovému usnesení a v této souvislosti ani nemůže projevit námitku vůči osobě opatrovníka a navrhnout osobu jinou, která může znát lépe chod právnické osoby, a tudíž může lépe a efektivněji prosazovat zájmy opatrované právnické osoby. Obviněné právnické osobě je *de lege lata* upřeno právo podat řádný opravný prostředek na rozdíl od poškozené právnické osoby, právnické osoby v postavení osoby zúčastněné či obviněné fyzické osoby. Po vzoru slovenské právní úpravy § 27 odst. 7 zákona o trestnej zodpovednosti

³⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 3. 12. 2001, sp. zn. IV. ÚS 561/2001.

³⁶ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní odpovědnost právnických osob. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2018, s. 759.

³⁷ § 16 odst. 2 Verbandsverantwortlichkeitsgesetz.

³⁸ Stanovisko Unie obhájců č. 2/2019 k institutu opatrovníka právnické osoby v trestním řízení, ze dne 16. 3. 2019.

³⁹ Srov. nález Ústavního soudu ze dne 15. 8. 2018, sp. zn. II. ÚS 131/18, anebo nález Ústavního soudu ze dne 21. 1. 2020, sp. zn. IV. ÚS 3139/19.

⁴⁰ GRIVNA, T.: Problematické aspekty opatrovnictví obviněné právnické osoby. In: GRIVNA, T., ŠIMÁNOVÁ, H. (eds.): Deset let trestní odpovědnosti právnických osob v České republice. Pohledy zpět i vpřed. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2021, s. 111.

právnických osob, která proti usnesení o ustanovení opatrovníka připouští stížnost, je žádoucí uvažovat o změně právní úpravy. Alternativně se lze inspirovat také již zmíněnou rakouskou úpravou,⁴¹ podle které je obviněné právnické osobě ustanoven obhájce, jestliže jsou všechny oprávněné osoby vyloučené z činění úkonů za právnickou osobu z důvodu možného střetu zájmu. Obviněná právnická osoba se v této souvislosti ustanoveného obhájce může vzdát a zvolit si obhájce jiného či se nechat zastupovat „osobou vyloučenou“, tzn. rakouská právní úprava připouští „vědomou“ akceptaci možného střetu zájmů.

V souladu se zásadou zajištění práv poškozeného podle § 2 odst. 15 trestního řádu musí orgány činné v trestním řízení v každém stadiu řízení umožnit poškozenému plné uplatnění jeho práv, o kterých je třeba ho podle zákona vhodným způsobem a srozumitelně poučit. Cílem je tak umožnit poškozenému, aby mohl plně dosáhnout uspokojení svých nároků v trestním řízení vedeném o trestném činu právnické osoby, v důsledku něhož u poškozeného došlo k ublížení na zdraví, způsobení majetkové škody nebo nemajetkové újmy, anebo na jehož úkor se obviněná právnická osoba obohatila. Orgány činné v trestním řízení nadto musí trestní řízení vést s potřebnou ohleduplností k poškozenému a při šetření jeho osobnosti. Tato zásada na jedné straně zajišťuje co možná nejširší uplatnění práv poškozeného v trestním řízení a na druhé straně poskytuje ochranu osobnosti poškozeného v trestním řízení, a to i před tzv. sekundární viktimizací.⁴²

2. Zásady související se zahájením trestního řízení

V rámci další kategorie základních zásad bude věnována pozornost principům souvisejícím se zahájením trestního řízení, a to konkrétně zásadě oficiality, zásadě obžalovací, zásadě legality a principu oportunité. Zásada oficiality vymezená v § 2 odst. 4 trestního řádu stanoví povinnost orgánů činných v trestním řízení postupovat při vyřizování trestních věcí *ex officio*. Smyslem této zásady je, aby orgány činné v trestním řízení postupovaly v závislosti na dané etapě trestního řízení, aniž by vyčkávaly podnětů či návrhu stran, a aby přitom dodržovaly jednotná zákonem předepsaná pravidla pro stíhání trestných činů. Příslušný orgán činný v trestním řízení je povinen provést daný procesní úkon (např. vydat rozhodnutí, poučit konkrétní osobu, provést zajišťovací opatření či vyrozumět o zahájení trestního stíhání obviněné právnické osoby příslušný orgán veřejné moci⁴³), jestliže jsou dány zákonné podmínky pro jeho provedení, tzn. nemůže od něho upustit, např. pro jeho neúčelnost nebo proto, že si jeho provedení subjekty trestního řízení nepřejí. Ze zásady oficiality vyplývá, že orgány činné v trestním řízení musí z vlastní iniciativy učinit vše pro naplnění účelu trestního řízení v každé projednávané trestní věci, uvedené tak odráží práva a povinnosti státu chránit demokratický právní řád a právní statky.⁴⁴ Ze zásady oficiality se samozřejmě připouští výjimky, mezi které lze zařadit rozhodování o nároku poškozeného či svědečném, znalečném apod.

Zásadu oficiality dále „prolamuje“ zásada obžalovací, na základě níž se může soud konkrétní trestní věci zabývat jen na základě podané obžaloby, návrhu na potrestání či návrhu na schválení dohody o vině a trestu. Díkce ustanovení § 2 odst. 8 trestního řádu, které určuje, že veřejnou žalobu v řízení před soudem zastupuje státní zástupce, ovlivňuje celkové uspořádání trestního procesu, neboť má za důsledek rozdělení procesních funkcí mezi různé procesní subjekty. Obžalobu nebo návrh na potrestání podává a před soudem zastupuje státní zástupce (funkce obžalovací), proti němu stojí obžalovaná právnická osoba, popř. zastoupená obhájcem (funkce obhajovací), a jejich spor rozhoduje nezávislý a nestranný soud (funkce rozhodovací). Zásada obžalovací se v trestním řízení vedeném proti právnické osobě uplatní bez rozdílu jako v řízení vedeném proti osobě fyzické.

⁴¹ § 16 odst. 2 Verbandsverantwortlichkeitsgesetz.

⁴² GRÍVNA, T., ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Oběti trestných činů. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 242–243.

⁴³ Viz § 30 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob.

⁴⁴ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní řád. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 27.

Zásada legality vyjádřena v § 2 odst. 3 trestního řádu ukládá povinnost státnímu zástupci stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví. Výjimku z této povinnosti pak může stanovit zákon, přímo použitelný předpis Evropské unie anebo vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána. V této souvislosti lze rozlišovat dva druhy výjimek ze zásady legality, a to jednak případy, kdy státní zástupce nesmí stíhat, a jednak případy, kdy státní zástupce nemusí, ale stíhat může. Mezi důvody, pro které státní zástupce nesmí stíhat právnickou osobu patří, např. zúžení jurisdikce státu vzhledem k některým mezinárodním smlouvám podle § 5 odst. 2 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, nepřipustnost trestního stíhání podle § 11 a § 11a trestního řádu (např. je možné trestně stíhat sice zrušenou, ale stále existující, nikoli již zaniklou právnickou osobu s odkazem § 11 odst. 1 písm. e) trestního řádu⁴⁵), dále vynětí z pravomoci orgánů činných v trestním řízení podle ustanovení § 10 trestního řádu ve spojení s § 6 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. Státní zástupce nemusí právnickou osobu trestně stíhat, jestliže by bylo trestní stíhání neúčelné za podmínek ustanovení § 159a odst. 3 trestního řádu, je zde důvod podle § 159a odst. 4 nebo důvody podle § 172 odst. 2 trestního řádu, došlo k odložení trestní věci podle § 179c odst. 2 písm. g) či h) trestního řádu, došlo k podmíněnému zastavení trestního stíhání podle § 307 a § 308 trestního řádu anebo narovnání podle § 309 a § 311 trestního řádu. Nad rámec uvedeného může státní zástupce ve smyslu § 159b trestního řádu trestní stíhání dočasně odložit.

Zásadu legality prolomuje (či spíše doplňuje) zásada oportunity, která umožňuje státnímu zástupci nebo soudu v řízení před soudem upustit od trestního stíhání, i když jsou naplněny podmínky pro jeho vedení za předpokladu, že veřejný zájem na vedení daného trestního stíhání absentuje.⁴⁶ Princip oportunity představuje významné diskreční oprávnění, které může působit jako určitý procesní korektiv rozsahu trestního bezpráví.⁴⁷ V této souvislosti se nabízí otázka účelnosti trestního stíhání tzv. „prázdných schránek“. Pojem „prázdna schránka“ představuje nečinnou obchodní korporaci, která dlouhodobě nevykonává žádnou faktickou činnost, nevlastní majetek a nemá žádné zaměstnance. Taková obchodní korporace má obvykle pouze virtuální sídlo bez možnosti zastížení osoby oprávněné za ni jednat. Funkci v orgánech obchodní korporace zpravidla vykonávají pouze formálně nastrčené osoby (pojem tzv. „bílého koně“). Stíhání „prázdných schránek“ nepochybně zvyšuje administrativní zátěž trestního řízení, narušuje hospodárnost a rychlost vyřízení věci. Uvedené má pak za následek zahlcení orgánů činných v trestním řízení při postihování skutečných pachatelů trestné činnosti a ztěžuje dosažení účelu trestního řízení. *De lege ferenda* se nabízejí úvahy o zavedení prvků oportunity ve vztahu k „prázdným schránkám“ do trestního řádu či zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, např. v tom ohledu, že by nebylo potřebné zahájit trestní stíhání právnické osoby ve věci, ve které již byla pro takový skutek odsouzena osoba fyzická. Rovněž lze uvažovat o automatickém zavedení principu oportunity pro situace, kdy právnická osoba *de facto* „slouží“ pouze jako nástroj k páčání trestné činnosti a nedisponuje žádným majetkem, přičemž vedení trestního stíhání takové právnické osoby by nebylo účelné ani z hlediska jejího potrestání, ani případné náhrady majetkové škody. Inspirací může být chorvatská právní úprava⁴⁸, podle které může státní zástupce za určitých předpokladů upustit od trestního stíhání právnické osoby, jestliže tato nevlastní žádný majetek nebo jen majetek zcela nepatrný, který by nepostačil ani k úhradě nákladů trestního řízení. V takové situaci je nejučelnější zajistit zrušení a zánik takové právnické osoby, čehož je možné dosáhnout i instrumenty mimotrestního práva.⁴⁹ V minulosti již byl názor stran zavedení principu oportunity ve vztahu ke stíhání „prázdných schránek“ podpořen ze strany justice, konkrétně Vrchním státním zastupitelstvím

⁴⁵ Viz rozsudek velkého senátu trestního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 21. 6. 2023, sp. zn. 15 Tz 9/2023.

⁴⁶ MULÁK, J.: Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2019, s. 164.

⁴⁷ Tamtéž, s. 160.

⁴⁸ § 24 zákon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela.

⁴⁹ Srov. např. § 172 odst. 1 písm. a) zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník; obdobně § 104 a násl. zákona č. 304/2013 Sb., o veřejných rejstřících právnických a fyzických osob a o evidenci svěřenských fondů.

v Praze.⁵⁰ Obdobně k zavedení principu oportunitity jako výjimky ze stíhání „prázdných schránek“ pléduje také odborná veřejnost ve Slovenské republice, když kritizuje užívání nástrojů trestního práva k „vyčištění“ obchodního rejstříku od nečinných obchodních korporací.⁵¹

3. Zásada veřejnosti

Přestože základní zásady trestního řízení na sebe navazují, vzájemně se doplňují a v souhrnu tvoří ucelenou soustavu, z hlediska teoretické kategorizace představuje zásada veřejnosti relativně samostatně stojící zásadu, a proto autorka považuje za vhodné vyčlenit pojednání o této zásadě do samostatné podkapitoly. Zásada veřejnosti vymezena v § 2 odst. 10 trestního řádu garantuje veřejné projednání trestní věci obviněné právnické osoby před soudem tak, aby se občané mohli projednávání zúčastnit a jednání sledovat. Ustanovení § 2 odst. 10 trestního řádu navazuje na ústavní zakotvení v čl. 96 odst. 2 Ústavy⁵² a čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, jakož i na čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod. Zásada veřejnosti je významnou garancí zákonnosti trestního řízení a zachování práv osob, které se účastní hlavního líčení nebo veřejného zasedání, zejména obviněného (obžalovaného) a poškozeného. Při hlavním líčení a veřejném zasedání smí být veřejnost vyloučena jen v případech výslovně stanovených zákonem. Mezi takové důvody patří ohrožení utajované informace chráněné zvláštním zákonem, mravnost, nerušený průběh jednání anebo bezpečnost či jiný důležitý zájem svědků.⁵³ Důvodem k vyloučení veřejnosti naopak nemůže být samotná okolnost, že mají být projednávány skutečnosti a informace, které jsou obchodním tajemstvím obchodní korporace či osobní údaje jejich zaměstnanců. V případě vyloučení veřejnosti je však nutné rozsudek vyhlásit vždy veřejně při zachování § 96 odst. 2 Ústavy.

4. Zásady dokazování

Trestní řízení vedené proti právnické osobě ovládá skupina principů dokazování, tj. zásada vyhledávací, zásada volného hodnocení důkazů, zásada bezprostřednosti a ústnosti, které se vůči právnické osobě uplatní bez zvláštních odchylek, a dále také zásada presumpce nevinny. Zásada vyhledávací stanovena v § 2 odst. 5 trestního řádu je v odborné literatuře definována jako úřední povinnost orgánů činných v trestním řízení vyhledávat a provádět důkazy z vlastní iniciativy tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí.⁵⁴ V přípravném řízení objasňují orgány činné v trestním řízení i bez návrhu stran stejně pečlivě okolnosti svědčící ve prospěch i v neprospěch obviněné právnické osoby. V řízení před soudem mohou státní zástupce a obviněná právnická osoba na podporu svých stanovisek navrhnout a provádět důkazy, státní zástupce je přitom povinen dokazovat vinu obžalované právnické osoby. To však nezabavuje soud povinnosti, aby sám doplnil dokazování v rozsahu potřebném pro své rozhodnutí. Samotné doznání obviněné právnické osoby nezabavuje orgány činné v trestním řízení povinnosti přezkoumat všechny podstatné okolnosti dané trestní věci. Ve smyslu zásady volného hodnocení důkazů vyjádřené v § 2 odst. 6 trestního řádu hodnotí orgány činné v trestním řízení důkazy podle svého vnitřního přesvědčení založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu. Trestní řád a potažmo ani zákon o trestní odpovědnosti právnických osob nestanoví žádná pravidla, pokud jde o míru důkazů potřebných k prokázání určité skutečnosti, ani váhu či důkazní sílu jednotlivých důkazů.⁵⁵ Soud rozhoduje ve věci obviněné právnické osoby na základě ústně provedených důkazů a ústních přednesů stran v souladu se zásadou ústnosti dle § 2 odst. 11 trestního řádu. Zmíněné ustanovení do

⁵⁰ Zvláštní zpráva o poznacích z aplikace § 8 odst. 5 a dalších ustanovení zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění zákona č. 183/2016 Sb., ze dne 7. 5. 2019, sp. zn. 4 NZN 604/2018.

⁵¹ BURDA, E. a kol.: Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Bratislava: C. H. Beck, 2018, s. 262-263.

⁵² Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky (dále jen „Ústava“).

⁵³ Podle § 200 odst. 1 trestního řádu.

⁵⁴ Srov. § 200 odst. 2 a § 236 trestního řádu.

⁵⁵ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní řád. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 40.

restního řádu promítá čl. 96 odst. 2 Ústavy, podle kterého je jednání před soudem kromě zákonem stanovených výjimek zásadně ústní a veřejné. Rovněž se uplatní zásada bezprostřednosti vymezená v § 2 odst. 12 restního řádu. Obsahem této zásady je jednak požadavek, aby soud rozhodoval na základě důkazů před ním provedených, tedy na základě svého bezprostředního dojmu z provedení dokazování, a jednak požadavek, aby soud čerpal důkazy z pramene, pokud možno co nejbližšího zjišťované skutečnosti.⁵⁶

Vůči obviněné právnické osobě se v restním řízení uplatní také zásada presumpce nevinny podle § 2 odst. 2 restního řádu, dále vymezená v čl. 40 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, jakož i v čl. 6 odst. 2 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod a čl. 48 odst. 1 Listiny základních práv Evropské unie. Ve světle této zásady nelze na právnickou osobu, proti níž se restní řízení vede, hledět jako by byla vinna, aniž byla pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu vyslovena její vina. Zásada presumpce nevinny vyjadřuje požadavek, aby vina obviněné právnické osoby, resp. obžalované, byla bez důvodných pochybností prokázána, a požadavek na orgány činné v restním řízení, aby bez ohledu na své subjektivní přesvědčení o vině obviněné či obžalované právnické osoby vystupovaly vůči této nestranně a nezaujatě.⁵⁷ Konstrukce restní odpovědnosti právnické osoby je založena na přičitatelnosti restného činu, která je označovaná za zvláštní odpovědnost za zavinění odlišnou od pojmu viny (zavinění) u fyzické osoby.⁵⁸ Problematickým aspektem úpravy zákona o restní odpovědnosti právnických osob se zdá být ustanovení § 8 odst. 5, který vymezuje možnosti vyvinění právnické osoby zproštěním se restní odpovědnosti. Ačkoliv se jedná primárně o ustanovení hmotněprávní, v odborné literatuře⁵⁹ bylo opakovaně vytýkáno, že by díkce tohoto ustanovení mohla vést i k výkladu, že by se důkazní břemeno přenášelo na obviněnou právnickou osobu, což by bylo v hrubém rozporu se základní zásadou presumpce nevinny. Na právnickou osobu (stejně jako na fyzickou osobu) nelze přenášet materiální důkazní břemeno, neboť toto leží na straně orgánů činných v restním řízení.⁶⁰ V této souvislosti je nezbytné zmínit, že na rozdíl od obviněné fyzické osoby se ve vztahu k obviněné právnické osobě neaplikuje Směrnice evropského parlamentu a rady (EU) 2016/343 ze dne 9. 3. 2016, kterou se posilují některé aspekty presumpce nevinny a právo být přítomen při restním řízení před soudem (dále jen „směrnice“), která mj. upravuje v čl. 6 odst. 1 povinnost členských států zajistit, aby důkazní břemeno při prokazování viny leželo na straně obžaloby. Směrnice v úvodních recitálech⁶¹ rozlišuje úroveň ochrany některých aspektů presumpce nevinny u právnických a fyzických osob, přičemž argumentuje tím, že v minulosti Soudní dvůr Evropské unie uznal, že některá práva vyplývající z presumpce nevinny nepřísluší právnickým osobám stejným způsobem jako osobám fyzickým. Není však zřejmé, jaké konkrétní odlišnosti jsou myšleny, když směrnice žádná rozhodnutí Soudního dvora Evropské unie neuvádí. V rámci judikatury Soudního dvora Evropské unie byly doposud řešeny otázky presumpce nevinny ve vztahu k právnické osobě pouze v oblasti práva soutěžního, nikoliv restního.⁶² Vyloučením aplikace směrnice však není dotčeno uplatnění presumpce nevinny na právnické osoby, jak je stanovena zejména v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a svobod a vykládána Evropským soudem pro lidská práva. Směrnice se na právnické osoby jako taková nevztahuje, není však vyloučeno, aby se aspekty

⁵⁶ Tamtéž, s. 52.

⁵⁷ Tamtéž, s. 22-24.

⁵⁸ Důvodová zpráva k zákonu č. 418/2011 Sb., o restní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, č. 418/2011 Dz.

⁵⁹ CHROMÝ, J., RŮŽIČKA, M.: K mantinelům vyvinění restní odpovědnosti právnické osoby ve smyslu § 8 odst. 5 zákona o restní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Státní zastupitelství, 1/2017, s. 22; ČEP, D.: Korekční prvky restní odpovědnosti právnických osob a „zbavení se“ restní odpovědnosti právnickou osobou. Právní rozhledy, 10/2017, s. 350.

⁶⁰ FRYŠTÁK, M., ČEP, D.: Ještě k ustanovení § 8 odst. 5 TOPO (nejen) z hlediska otázky důkazního břemene. In: TLAPÁK NAVRÁTILOVÁ, J., GALOVCOVÁ, I. (eds.): Pocta Jiřímu Jelínkovi. Praha: Leges, 2020, s. 107.

⁶¹ Recitál 13. a 14. směrnice.

⁶² Srov. např. rozhodnutí SDEU ve věci *Komise v. SGL Carbon AG*, ze dne 29. 6. 2006, C-301/04 P; rozhodnutí SDEU ve věci *Mannesmannröhren-Werke v. Commission*, ze dne 20. 2. 2001, T-112/98.

v ní zmíněné nemohly uplatnit i v trestním řízení proti právnické osobě, pokud to její povaha nevyklučuje.⁶³

5. Zásada materiální pravdy

V rámci poslední podkapitoly je rozebrána relativně samostatně stojící zásada materiální pravdy vymezena v § 2 odst. 5 trestního řádu, podle které jsou orgány činné v trestním řízení povinny postupovat v souladu se svými právy a povinnostmi a za součinnosti stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti v rozsahu nezbytném pro jejich rozhodnutí v dané trestní věci. Jestliže má být rozhodnuto o vině obviněné právnické osoby, musí shromážděné důkazy k takovému rozhodnutí postačovat. Jestliže nepostačují a není možné opatřit důkazy další, které by pochybnosti vyvrátily, musí dojít ke zproštění obžaloby, v přípravném řízení zastavení trestního stíhání či vydání jiného rozhodnutí (např. postoupení věci jinému orgánu pro podezření z přestupku).⁶⁴ Výjimkami či určitými omezeními zásady materiální pravdy jsou instituty konsenzuálního vyřízení věci, tuto základní zásadu je však potřeba stále respektovat jako určitou pojistku, která může převážet.⁶⁵ V souvislosti se zmíněnými instituty konsenzuálního vyřízení věci vyvstává relevantní otázka, kdo je oprávněn za právnickou osobu vyjádřit doznání a souhlas s podmíněným zastavením trestního stíhání (§ 307 trestního řádu) či prohlásit, že právnická osoba spáchala skutek, pro který je trestně stíhána, u dohody o vině a trestu (§ 175a trestního řádu) a narovnání (§ 309 trestního řádu).⁶⁶ Nejvyšším soudem byla judikatorně vyřešena pouze otázka učinění doznání požadované pro podmíněné zastavení trestního stíhání ve smyslu § 307 odst. 1 písm. a) trestního řádu, a to v řízení o přečinu vedeném jak proti fyzické osobě, tak i proti právnické osobě, jejímž jménem obviněná fyzická osoba měla přečin spáchat.⁶⁷ Lze tedy kvitovat vznesený požadavek na legislativní změnu, která by vyhověla praktickým požadavkům vyplývajícím z aplikační praxe a odstranila nejasnosti stávající právní úpravy.⁶⁸

V. ZÁVĚR

Trestní právo procesní je vybudováno na dlouhé řadě zásad (principů), které ovlivňují jednotlivé instituty, procesní stadia, jakož i samotný průběh trestního řízení. Základními zásadami trestního řízení se pak rozumí nejdůležitější principy určující charakter trestního procesu. Posláním základních zásad trestního řízení je vymezit určitý rámec, v rámci kterého probíhá fungování celého systému právních norem trestního procesu, cíle tohoto fungování a vztah mezi cíli a právními prostředky pro realizaci těchto cílů, jakož i procesní záruky a limity pro legální a legitimní zásahy do základních práv a svobod. Základní zásady trestního řízení tvoří ucelenou a vnitřně jednotnou soustavu, která v kontextu jednotlivých elementů garantuje účinnou ochranu práva na spravedlivý proces.

Vzhledem k tomu, že zákon o trestní odpovědnosti právnických osob jako tzv. „zákon vedlejší“ k trestnímu řádu nestanoví samostatný katalog základních zásad trestního řízení vedeného proti obviněné právnické osobě, uplatní se výčet základních zásad podle § 2 trestního řádu se zohledněním korektivu vymezeného v § 1 odst. 2 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. Z výčtu vymezeného v § 2 trestního řádu se v rámci trestního řízení

⁶³ TOMÁŠEK, M., ŠMEJKAL, V.: Smlouva o fungování EU: Smlouva o EU; Listina základních práv EU: komentář. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 1619.

⁶⁴ ŠÁMAL, P. a kol.: Trestní řád. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 35.

⁶⁵ MULÁK, J., PROVAZNÍK, J.: Dopady novely trestního řádu provedené zákonem č. 333/2020 Sb. na základní zásady trestního řízení. Bulletin advokacie, 11/2021, s. 40.

⁶⁶ GRĚVNA, T. BOHUSLAV, L.: Konsenzuální vyřízení věci v trestním řízení proti právnickým osobám. Bulletin advokacie, 11/2023, s. 23. KOCINA, J.: Odklony v trestním řízení proti právnickým osobám. Bulletin advokacie, 4/2022, s. 15-21.

⁶⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. 9. 2014, sp. zn. 5 Tz 41/2014.

⁶⁸ GRĚVNA, T. BOHUSLAV, L.: Konsenzuální vyřízení věci v trestním řízení proti právnickým osobám. Bulletin advokacie, 11/2023, s. 23.

vedeného proti obviněné právnické osobě, byť v určitých případech s jistými modifikacemi či v omezeném rozsahu, uplatní všechny vyjmenované základní zásady. V praxi se nejspíše příliš neuplatní zásada spolupráce se zájmovými sdruženími občanů výslovně stanovená v § 2 odst. 7 trestního řádu, nicméně odborná veřejnost uplatnění této zásady v trestním řízení vedeném proti právnické osobě *a priori* nevylučuje.

Jak již bylo v předchozím odstavci naznačeno, nikoliv všechny základní zásady v trestním řízení vedeném proti právnické osobě platí neomezeně, naopak většina základních zásad připouští za určitých okolností výjimky. Mezi významné výjimky ze základních zásad uplatňujících se vůči obviněné právnické osobě lze zařadit zejména modifikace zásady zajištění práv na obhajobu či určité nance zásady presumpce nevinny, které mají původ primárně v povaze právnické osoby *per se*, ale také v koncepci hmotněprávního pojetí trestní odpovědnosti osob právnických odlišné od osob fyzických. V obecné rovině lze uzavřít, že základní zásady trestního řízení vymezené v § 2 trestního řádu se s určitými výjimkami uplatní i v řízení vedeném proti obviněné právnické osobě.

V hlavní stati tohoto příspěvku autorka na několika místech identifikovala problematické segmenty úpravy trestního řízení vedeného proti právnické osobě, které vyplývají právě z uplatňování výjimek ze základních zásad v trestním řízení. Autorka v této souvislosti předložila možné úvahy *de lege ferenda*, které by podle jejího názoru mohly sloužit ke zvýšení garancí trestního řízení vedeného proti právnické osobě a odstranění některých legislativních nedostatků.

V prvé řadě autorka ve vztahu k zajišťovacím opatřením podle § 33 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob navrhla možnost zavedení zákonné lhůty, po jejímž uplynutí by byl soudce povinen přezkoumat potřebnost a důvodnost dalšího trvání zajišťovacího opatření, a případně též maximální doby trvání takového zajišťovacího opatření (obdobně jako je tomu např. u vazby fyzické osoby podle § 72, 72a trestního řádu). Navrhované změny by přispěly k řádnému uplatnění zásady přiměřenosti a zachování právní jistoty obviněné právnické osoby.

V souvislosti s uplatněním práva právnické osoby na obhajobu lze uvažovat o zakotvení zvláštních důvodů nutné obhajoby právnické osoby do zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, např. v případech, kdy obviněné právnické osobě hrozí trest zrušení, trest propadnutí majetku či jiný obdobně závažný trest, který by ohrožoval její další činnost. Zvláštním důvodem obhajoby by rovněž mohla být absence osoby oprávněné činit úkony za obviněnou právnickou osobu a inspirací by vhodně mohla posloužit rakouská právní úprava. Platná a účinná právní úprava se s absencí takové osoby vypořádává institutem opatrovníka dle § 34 odst. 5 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. Za účelem zvýšení záruk práva obviněné právnické osoby na obhajobu by bylo žádoucí odstranit nedostatek právní úpravy tak, aby bylo obviněné právnické osobě umožněno podat řádný opravný prostředek (stížnost) proti usnesení o ustanovení opatrovníka a alespoň tímto způsobem ji umožnit vznést námitku proti osobě opatrovníka (alternativně se lze inspirovat rakouskou právní úpravou nutné obhajoby právnické osoby).

Dále se nabízejí úvahy o zavedení prvků oportunity ve vztahu ke stíhání tzv. „prázdných schránek“, např. v tom ohledu, že by nebylo potřebné zahájit trestní stíhání právnické osoby (mající povahu „prázdné schránky“) ve věci, ve které již byla pro takový skutek odsouzena osoba fyzická. Rovněž lze uvažovat o automatickém zavedení principu oportunity pro situace, kdy právnická osoba *de facto* „slouží“ pouze jako nástroj k páčání trestné činnosti a nevlastní žádný majetek (či zcela nepatrný), přičemž vedení trestního stíhání takové právnické osoby by bylo neúčelné.

V neposlední řadě lze uvažovat o legislativních změnách týkajících se konsenzuálního vyřízení trestní věci obviněné právnické osoby, které by stanovily najisto, kdo je za obviněnou

právníckou osobu oprávněn učinit zákonem požadovaný úkon, a odstranily tak nejasnosti stávající právní úpravy.

Závěrem, právní úprava trestní odpovědnosti právníckých osob a trestního řízení proti nim, jakož i související soudní judikatura a aplikační praxe se stále vyvíjí a do budoucna dále vyvíjet bude. Pro tuto chvíli lze nicméně uzavřít, že by platná a účinná právní úprava jistě zasloužila některých legislativních změn, které by jednak přispěly ke zvýšení procesních záruk trestního řízení proti obviněné právnícké osobě, a jednak ke zefektivnění průběhu trestního řízení a dosažení jeho účelu.

KLÍČOVÁ SLOVA

základní zásady trestního řízení, právnícká osoba, výjimky ze základních zásad

KEY WORDS

fundamental principles in criminal procedure, legal person, exceptions to the fundamental principles

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BURDA, E. a kol.: Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár. Bratislava: C. H. Beck, 2018.
2. ČEP, D.: Korekční prvky trestní odpovědnosti právníckých osob a „zbavení se“ trestní odpovědnosti právníckou osobou. *Právní rozhledy*, 10/2017.
3. FENYK, J.: Právo právnícké osoby na spravedlivý proces alias... " není- li z povahy věci vyloučeno". In: TLAPÁK NAVRÁTILOVÁ, J., GALOVCOVÁ, I. (eds.): *Pocita Jiřímu Jelínkovi*. Praha: Leges, 2020.
4. FRYŠTÁK, M., ČEP, D.: Ještě k ustanovení § 8 odst. 5 TOPO (nejen) z hlediska otázky důkazního břemene. In: TLAPÁK NAVRÁTILOVÁ, J., GALOVCOVÁ, I. (eds.): *Pocita Jiřímu Jelínkovi*. Praha: Leges, 2020.
5. GŘIVNA, T.: Problematické aspekty opatrovnictví obviněné právnícké osoby. In: GŘIVNA, T., ŠIMÁNOVÁ, H. (eds.): *Deset let trestní odpovědnosti právníckých osob v České republice. Pohledy zpět i vpřed*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2021.
6. GŘIVNA, T., BOHUSLAV, L.: Konsenzuální vyřízení věci v trestním řízení proti právníckým osobám. *Bulletin advokacie*, 11/2023.
7. GŘIVNA, T., ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H. a kol.: *Oběti trestných činů*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020.
8. CHROMÝ, J., RŮŽIČKA, M.: K mantinelům vyvinění trestní odpovědnosti právnícké osoby ve smyslu § 8 odst. 5 zákona o trestní odpovědnosti právníckých osob a řízení proti nim. *Státní zastupitelství*, 1/2017.
9. JELÍNEK, J.: Koncepce trestní odpovědnosti právníckých osob. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, 2/2017. DOI: 10.14712/23366478.2017.6.
10. JELÍNEK, J.: *Trestní odpovědnost právníckých osob v České republice: problémy a perspektivy*. Praha: Leges, 2019.
11. KOCINA, J.: Odklony v trestním řízení proti právníckým osobám. *Bulletin advokacie*, 4/2022.
12. MULÁK, J.: Spory o základní zásady trestního řízení. In: TLAPÁK NAVRÁTILOVÁ, J., GALOVCOVÁ, I. (eds.): *Pocita Jiřímu Jelínkovi*. Praha: Leges, 2020.
13. MULÁK, J.: *Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces*. Praha: Leges, 2019.

14. MULÁK, J.: Základní zásady trestního řízení – jejich výjimečnost a výjimky z nich. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, 3/2023. DOI: 10.14712/23366478.2023.25.
15. MULÁK, J., PROVAZNÍK, J.: Dopady novely trestního řádu provedené zákonem č. 333/2020 Sb. na základní zásady trestního řízení. *Bulletin advokacie*, 11/2021.
16. ŘÍHA, J.: Trestní odpovědnost právnických osob a řízení proti nim v judikatuře. In: GRIVNA, T., ŠIMÁNOVÁ, H. (eds.): *Deset let trestní odpovědnosti právnických osob v České republice. Pohledy zpět i vpřed*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2021.
17. ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní odpovědnost právnických osob*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2018.
18. ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní řád*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013.
19. ŠÁMAL, P.: *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Příručky Ministerstva spravedlnosti ČR. Praha: SEVT, 1992.
20. TOMÁŠEK, M., ŠMEJKAL, V.: *Smlouva o fungování EU: Smlouva o EU; Listina základních práv EU: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2022.

KONTAKTNÍ ÚDAJE AUTORKY

Mgr. Markéta Kajfoszová

doktorandka

Univerzita Karlova

Právnická fakulta, Katedra trestního práva

Nám. Curieových 901/7, 116 40 Praha 1, Česká republika

E-mail: marketa.kajfoszova@prf.cuni.cz